

Podujatie *Literárno-kritická reflexia slovenskej literatúry 2006* sa uskutočnilo ako prvý ročník projektu s ambíciou vytvoriť dlhodobú platformu bilančného literárnokritického uvažovania, ktorá by pravidelne poskytovala reflexiu najnovšej literárnej produkcie. I keď ide o perspektívny zámer usporiadateľov, výsledky prvého ročníka ukázali, že sa ním podarilo vytvoriť priestor pre komplexné ročné odborné bilancovanie slovenskej literárnej tvorby, ktoré u nás doposiaľ absentovalo.

Lubica Somolayová

Cudzie, iné, exotické v českej kultúre 19. storočia

Jedným z najprestížnejších interdisciplinárnych podujatí v českom vedeckom priestore sú tzv. plzenské sympóziá venované problematike 19. storočia. Za tému ostatného, už dvadsiateho siedmeho ročníka zvolil organizátor Ústav pro českou literaturu AV ČR aspekty cudzieho, iného a exotického v českej kultúre tohto obdobia.

Podujatie sa tradične uskutočnilo v priestoroch Smetanovej siene Študijnej a vedeckej knižnice Plzenského kraja 22. až 24. februára 2007 ako súčasť Smetanovských dní. Otvorila ho vernisáž výstavy *Dalekých zemí volání... aneb jak naši předkové cestovali v 19. století* (scenár Ivana Horáková), ktorá súčasne predstavovala užší vstup k prvému tematickému bloku *Dálný a vzdálený* venovanému cestám okolo sveta. Historicky zameraný blok otvoril príspevok Zdeňka Hrbatu *Úvodní slovo*, v ktorom sa autor dotkol viacerých hlavných, na podujatí ďalej analyzovaných oblastí: významy slov cudzie, iné a exotické od dobového chápania determinovaného časovo-priestorovým uchopením k modernému významu, aspekty cestopisnej literatúry (spôsob písania o inom/exotickom verzus schopnosť vypovedať o inom/

exotickom, ťažisko výpovede, horizont očakávania u príjemcu, literárna verzus dokumentárna exotika), typológia ciest českých cestovateľov (talianske cesty za kultúrou verzus ruské cesty za ideami). Spôsob sprostredkovania skúseností cestovateľov českej spoločnosti v druhej polovici 19. storočia (literárna a publicistická činnosť, prednášky – masový záujem, výstavy) a osobnosti najvýznamnejších cestovateľov (E. Holub, E. S. Vráz, A. V. Frič) priblížil Vladimír Rozhoň. Hana Navrátilová a Alena Mocková predstavili kolektívny projekt databázy českých cestovateľov smerujúcich na Blízky Východ, jeho metodologické východiská a problémy. Prvé cesty Čechov okolo sveta zhodnotil Jiří Martínek. Definoval ich ako cesty spĺňajúce súčasne dve kritériá: prechod všetkých poludníkov a prekonanie vzdialenosti väčšej ako 20 000 km, čím vymedzil okruh prvých cestovateľov (F. W. Sieber v rokoch 1822 – 1824, L. K. Schmarda v rokoch 1853 – 1857 a E. Preis v rokoch 1851 – 1862). Na cestopisy ako dôležitú súčasť koloniálneho diskurzu upozornil Tomáš Winter. V príspevku veľavravne nazvanom „*Tu šklebili se ohyzdné figury lidské*“ priblížil charakteristiku mimoeurópskych kultúr v českých cestopisoch 19. storočia a spôsoby vnímania týchto kultúr cestovateľmi (E. Holub a jeho potreba skultúrniť/scivilizovať domorodcov verzus W. Němec a jeho vnímanie orientu ako raja zmyslovej rozkoše). Filip Suchomel v príspevku *Evropští fotografové v Japonsku v 19. století* priblížil fotografiu ako médium kultúrneho kontaktu západného sveta s Japonskom. Upozornil na skutočnosť, že zakladateľmi fotografických ateliérov v Japonsku boli Európania. Cestami J. Wünsch, J. Štolbu a J. Guth-Jarkovského na sever Európy sa zaoberal Zdeněk Hojda. V súvislosti s ich cestopisnými dielami vymedzil tri zdroje exotiky: kontakt s Laponcami a krajinou ako zásadne odlišnými českému obyvateľstvu a prostrediu a útrapy z cestovania. V intenciách individuálnej kultúrno-historickej reflexie navštívených oblastí zdôraznil Hojda záujem cestovateľov buď o minulosť usadlíkov, alebo prežívanie nostalgie za zmiznutými Slovanmi. Reflexiou Írska

nielen v literatúre, ako to avizoval názov príspevku *Írsko jako téma a obraz v české literatuře 19. století*, sa zaoberal Daniel Řehák. Autor upozornil na intenzívny kultúrno-politický záujem o túto krajinu, ktorý našiel odraz v rôznych oblastiach českej kultúry (preklad tradičného folklóru, írske politické hnutie v Čechách v štyridsiatych rokoch 19. storočia ako politický symbol). Milan Ducháček priblížil kaukazské cesty etnografa K. Chotka s dôrazom na kontakt s obyvateľstvom a uplatnenie vedeckého princípu (primárne etnografické záujmy). Spôsob vnímania antického sveta v dobových cestopisoch a cestovateľských príručkách reflektovala Jana Keparťová.

Druhý tematický blok – *Exotika na scéně* – bol venovaný exotickým vplyvom na javiskové druhy umenia. Božena Brodská zmapovala vplyv orientálnych prvkov v podobe ich voľných napodobenín na charakterné tance (t. j. tance určitého etnika). Exotizmami v hudbe na úrovni látky, hudobného materiálu a javiskového stvárnenia sa zaoberali Marta Ottlová a Milan Pospíšil. Ako exotizmus vymedzili všetko, čo sa vymyká kánonu európskej hudby, pričom zdôraznili viacero v diskusiách opakovane rezonujúcich problémov: relatívnu povahu exotizmu (môže ním byť niečo vzdialené aj blízke, cudzie aj domáce), zdomáčňovanie/privlastňovanie exotizmov, priamy kontakt s „exotikou“ (tu v podobe účinkovania exotických súborov), svetové výstavy a ich prezentáciu koloniálnych dŕžav ako jeden zo zdrojov premeny paradigmy exotizmu a exotické klíše. Na tieto úvahy priamo nadviazal Jiří Kopecký v diskusnom príspevku *Řekové u českých skladatelů 19. století*. Pri vymedzení exotizmov vychádzal zo štruktúry vzťahov exotické – folklórne – archaické a zdôraznil, že antika pomáhala formovať tzv. staroslovanský typ hudby. Viera Ptáčková a Táňa Součková priblížili nález výtvarných podkladov k pražskému inscenovaniu baletu *Excelsior* v roku 1885, ktorý je unikátnym materiálom k dejinám českého divadelníctva, dokladujúcim formovanie scénografie v Čechách v období romantizmu.

Ako napovedajú ich názvy – *Doma, přesto cizí* a *Exotika v teple domova* –, nasledu-

júce tematické bloky druhého konferenčného dňa boli zamerané na reflexiu „domácej“ a blízkej exotiky. V príspevku *Halič a Bukovina jako rakousko-uherská exotika* sa Bohdan Zilynskyj venoval literárnej recepcii týchto regiónov (vznik a pestovanie zborovského mýtu v českej kultúre, miestne židovstvo). Miloslav Szabó na príklade recepcie balkánskej krízy slovenskými literátmi a publicistami reflektoval nacionálne predstavy o odlišnosti. Témou Balkánu sa v diskusnom príspevku *Daleký či blízký? Evropský Balkán očima malířů z Česka* zaoberal tiež Marek Krejčí. Priblížil maliarov inšpirovaných východnými oblasťami Rakúsko-Uhorska (F. B. Zvěřina, J. Čermák, T. Valerio, I. Mrkvička, J. Věšín) a pripomenul dokumentárnu hodnotu ich diel. Na prejavy a dôsledky „vlasteneckého“ vzťahu k českému vidieku v podobe „misijného“ posolania mestskej inteligencie a jej pedagogického pôsobenia upozornil Jiří Rak. Podobne ako viacerí referenti pred ním v súvislosti s konfrontáciou ideálov s realitou zdôraznil, že v období národného obrodzenia pestovanie salónnych predstáv o idyllickosti vidieka viedlo po stretnutí s autentickým folklórom k roztrpčeniu a dezilúzii. V kultúrno-filozoficky ladenom príspevku *Cizí v životních světech lidového prostředí na počátku 19. století* Jan Randák vymedzil spôsob chápania kategórie cudzie vo folklórnom prostredí cez konštruovanie životného sveta a spôsob vypovedania o ňom a vykreslil spôsob udomáčňovania cudzieho v tomto prostredí. (V diskusii bol Randákov príspevok označený ako kľúčový pre toto podujatie.) Na materiáli pastierskych spevov Josef Šebesta ukázal, akým spôsobom vonkajšie kultúrno-politické udalosti vplyvajú na minuciózne kultúrne javy (zánik štvortónového modelu s textom „Pastýř troubí“ po roku 1848). Blok zakončil Martin Franc príspevkom *Jak chutná žirafa. Cizí a exotické pokrmy na českých stolech první poloviny 19. století*. Upozornil v ňom na problematický fenomén národnej gastronómie a tento ďalej analyzoval (vykrádanie kuchárskych symbolov národných kuchýň v tomto období, prisvojovanie a zdomáčňovanie inonárodných a ľudových pokrmov).

Štvrtý tematický blok, literárnohistoricky zameraný, otvorila Věra Brožová analýzou robinsonád v českej literatúre 19. storočia. Poukázala na masovú obľúbenosť tejto látky a jej bohaté žánrové transformácie, ktoré možno chápať ako kolonizáciu v prospech pedagogických postulátov (prvoplánová výchovnosť zameraná na detského čitateľa, deformácia látky v pedagogickej praxi). V diskusnom príspevku *Exotika v časopisoch doby predbrežnové* Veronika Faktorová priblížila podoby cestopisov v periodikách do roku 1848, pričom sa zamerala na spôsob, akým autori – cestovatelia uchopili neznáme (pocit nadradenosti nad domorodým obyvateľstvom, výrazná snaha podmaniť/skultúrniť ho). Obdobnú tému spracoval Zbyněk Sedláček. Ukázal, ako boli na stránkach *Vlasteneckého zvěstovatele* recipované fantastické správy z exotických krajín, a na príklade Lindovej redakčnej praxe ilustroval, akým spôsobom boli tieto správy autentizované tak, aby sa fikcia zdala byť skutočnosťou a naopak. V kategórii cudzieho vysvetlila Jana Pácalová vzťah Boženy Němcovej k slovenským rozprávkam. Na pozadí tohto žánru zdôraznila odlišnosť českého a slovenského literárneho romantizmu a interpretovala vzťahy Němcovej k slovenským romantikom. Milena Secká priblížila unikátnu knižnicu V. Náprstka, založenú v roku 1858 (jedinečná zbierka stereoskopických obrázkov z celého sveta). Ďalší prednášajúci sa zamerali na odraz orientálnych vplyvov na pôvodnú literárnu tvorbu. Michal Topor priblížil tvorbu J. Zeyera z rokov 1881 až 1895 inšpirovanú Ďalekým Východom, pričom v súvislosti s týmto autorom upozornil na fenomén literárneho exilu (čínske a japonské bájoslovie). Ondřej Sládek skúmal širšie obraz Indie v českej literatúre z hľadiska protikladných koncepcií: romantizujúcich predstáv o tejto krajine ako o svätej zemi, objektu sociálnej kritiky, funkčne kulisy pre určitý príbeh. Nesystémovo bol do tohto bloku zaradený príspevok Karla Kolaříka, ktorý sa zaoberal umeleckou recepciou domácich a exotických prvkov v tvorbe pražských výtvarníkov zoskupených okolo „stolnej“ spoločnosti Mahabharata v poslednom decéniu 19. storočia

s dôrazom na ústredné motívy ich poetiky (domáci motív žaby, predznamenávajúci modernizmus, a cudzí motív kostlivca, blízky dobovému dekadentnému umeniu). Michal Jareš v príspevku *Krvavý masopust oregonský aneb Svět „amerického“ detektiva Léona Cliftona jako exotika pro nenáročného čtenáře* priblížil genézu a tematicko-tvarové špecifiká českej zošitovej detektívky z „amerického“ prostredia ako exotiky na úrovni deja, miesta, postáv, štýlu aj spôsobu narácie. Jareš sa zameral najmä dva druhy exotizmov, ktoré môžu byť v súčasnom uvažovaní o tomto žánri brakovej literatúry produktívne: exotika na úrovni štýlovej rozrôznenosti a použitých mien.

Posledný deň sympózia ukončil prevažne kunsthistoricky orientovaný blok „*Přesazená exotika*“. Otvoril ho Hanuš Jordán príspevkom *Panoptika, cirkusy, zvěřince*, v ktorom priblížil problematiku zábavného umenia v prvej polovici 19. storočia (príčiny úspechov a neúspechov istých typov atrakcií, vývoj českých cirkusantských rodín a i.). V diskusnom príspevku *Příběh jednéh botiček* Helena Heroldová na príklade kúzelníka Ching Ling Foo poukázala na fenomén čínskej kultúry a jej komerčnej prezentácie v západnom svete, založenej na zmesi fascinácie iným a odporu voči nemu. Botanik Václav Větvicka priblížil exotické drevisy implantované do Čiech v priebehu 19. storočia. Taťána Petrasová poukázala na rozdiely v koncepciách čínskej a anglickej záhrady a ich vplyv na parky a záhrady v Čechách. Významom českých sklární v európskej produkcii orientalizujúceho skla a vplyv svetových výstav na masový nárast obľúbenosti tohto sklárskeho produktu sa zaoberal Jan Mergl. Alena Nová hovorila o exparte jabloneckej keramiky a bižutérie na exotické trhy. V príspevku *Architektura jako osvojení exotizmu (kolem 1800 a 1900)* autori Taťána Petrasová a Roman Prahel interpretovali exotické vplyvy v staviteľstve ako inšpiračné zdroje alternatívne k ľudovému staviteľstvu a historizmu. Lucie Olivová rekonštruovala genézu malieb v čínskych komnatách barokového zámku Trója, Petr Štembera hovoril o českých maliaroch inšpirovaných orientalizmom a Jin-

dřich Vybíral predstavil orientalizmus vo výtvornom umení ako recepciu islamských foriem. Posledným referujúcim na sympóziu bol Xavier Galmiche. V príspevku „*La Bohème passa pour le pays des sorciers*“ priblížil konotácie pojmu Bohème vo Francúzsku.

Tematická i odborová rôznorodosť podujatia viedla k podnetným diskusiám. Ich spoločným menovateľom boli, prirodzene, práve kategórie uvedené v názve sympózia (z vývinového hľadiska i v priereze rôznych disciplín). Z ďalších diskutovaných možno spomenúť zdomác-

ňovacie tendencie, rozpor medzi predstavami o cudzom svete (kultúre, obyvateľstve) a skutočnosťou v reálnej konfrontácii s ním/nimi, koncepcie orientalizmu a najmä problematiku kolonizácie (nie však špecificky v zmysle postkolonizačných koncepcií), ktorá bola v diskusii vyzdvihnutá ako kategória s potenciálom významne prispieť k výkladu kultúrohistorických súvislostí 19. storočia.

Jana Pácalová